

Νικόλαος Γ. Ζυγογιάννης

Οι Σαρακατσάνοι και η ζωή τους

Ζυγογιάννης, Γ. Νικόλαος: "Οι Σαρακατσάνοι και η ζωή τους", Παράδοση και Τέχνη 069, σελ. 9-10, Αθήνα, Δ.Ο.Α.Τ., Μάϊος-Ιούνιος 2003.

Οι Σαρακατσάνοι και η ζωή τους

Οι Σαρακατσαναίοι είναι ένα πανάρχαιο ελληνικό φύλο. Νομάδες κτηνοτρόφοι, χωρίς δική τους γη και μόνιμη κατοικία, ζούσαν στα βουνά το καλοκαίρι και το χειμώνα στα χειμαδιά διασκορπισμένοι σ' ολόκληρη την ηπειρωτική Ελλάδα. Κοιτίδα τους ήταν η οροσειρά της κεντρικής και νότιας Πίνδου, και η Ρούμελη με επίκεντρο τα Αγραφα. Ο διασκορπισμός τους από την αρχική κοιτίδα τους προς την υπόλοιπη ηπειρωτική Ελλάδα έγινε επί Τουρκοκρατίας και κυρίως τον 18ο αιώνα, στα χρόνια του Αλή Πασά.

Ανεξάρτητα από τον εναλλασσόμενο τόπο διαμονής τους, έχουν τα ίδια ήθη και έθιμα και κυρίως μιλούν την ίδια γλώσσα, την ελληνική. Η χρήση της ελληνικής αποτελεί τρανή απόδειξη ότι αποτελούν εντελώς ξεχωριστή φυλή από τους Βλάχους. Οι Βλάχοι της Ελλάδας (γνωστοί και με άλλα ονόματα κατά περιοχές: Κουτσόβλαχοι, Αρβανιτόβλαχοι κτλ.) είναι μια λαότητα που το κύριο χαρακτηριστικό της είναι ότι μιλούν εκτός από τα ελληνικά και τα βλάχικα.

Συνηθίζεται να λέμε τον καθένα που έχει πρόβατα βλάχο. Η σύγχυση αυτή (πότε αυτός που έχει πρόβατα και πότε Βλάχος με τη φυλετική έννοια του όρου) δημιουργήθηκε από το κοινό στοιχείο τους, την κτηνοτροφική ζωή. Με τη διαφορά όμως ότι οι Σ. ήταν καθαροί νομάδες και δεν είχαν πουθενά χωριό, ενώ οι Βλάχοι ήταν και νομαδικός και ημινομαδικός λαός, ήταν πριν αιώνες εγκαταστημένοι σε χωριά και ασχολήθηκαν και με το εμπόριο, τις τέχνες και τα γράμματα, ενώ οι Σ. μόλις στον αιώνα μας εγκατέλειψαν το νομαδισμό. Αλλά και

στην ενδυμασία, στα ήθη και έθιμα, στον τρόπο ζωής ξεχωρίζουν οι Σαρακατσαναίοι από τους Βλάχους, που δεν έρχονταν σε επιμειξία μεταξύ τους αλλά ούτε και επαγγελματικό αλισβερίσι είχαν. Τα κοπάδια τους ήταν χώρια.

Ο τρόπος ζωής τους ήταν οργανωμένος με ένα είδος ποιμενικής συνεργασίας, το τσελιγκάτο. Είτε βρίσκονταν στα βουνά για ξεκαλοκαιριό, είτε το χειμώνα στα χειμαδιά, αδέρφια, πρωτοξαδέρφια και δεύτερα ξαδέρφια έσμιγαν τα κοπάδια τους σε ένα είδος συνεταιρισμού, για την καλλίτερη παραγωγική συνεργασία και διάθεση των κτηνοτροφικών τους προϊόντων. Αρχηγός του τσελιγκάτου ήταν ο τσέλιγκας (αρχιποιμένας), πλούσιος κτηνοτρόφος με πολλά πρόβατα, που ξεχώριζε για τις ικανότητές του: έξυπνος, δυναμικός, κοινωνικός, καταφερτζής, έντιμος και δίκαιος, ανοιχτοχέρης. Αυτός κανόνιζε σχεδόν τα πάντα που είχαν σχέση με το τσελιγκάτο (ενοικίαση βοσκοτόπων, πώληση γάλακτος και τυροκομικών προϊόντων, αρνιών, μαλλιών κτλ.). Είχε όμως και κοινωνικό ρόλο στη στάνη: συμβούλευε και έλυνε διαφορές. Ολοι οι σμίχτες είχαν συμμετοχή στα κέρδη και τις ζημιές του κοπαδιού. Του Αγίου Δημητρίου για το καλοκαίρι και του Αγίου Γεωργίου για το χειμώνα έκαναν λογαριασμό και απολογισμό των εσόδων και εξόδων του τσελιγκάτου και πάντα κρατούσαν παραστατικά (τεφτέρια). Οι τσοπαναραίοι ήταν αυτοί που είχαν λίγα πρόβατα και δεν είχαν δικό τους τσελιγκάτο.

Το σπίτι των Σ. (το κονάκι), που το κατασκεύαζαν μόνοι τους, ήταν ένα καλύβι με σάλωμα. Τα «κονάκια», ο οικισμός δηλ. το σύνολο των νομαδικών οικογενειών αποτελούσε τη στάνη. Στάνη και τσελιγκάτο δεν ταυτίζονταν. Μπορεί μια στάνη να είχε δυο ή περισσότερα τσελιγκάτα. Το αντίστροφο όχι.

Η σαρακατσάνοκη οικογένεια ήταν πατριαρχική. Αυστηρή πειθαρχία και άγραφοι απαρασάλευτοι νόμοι όριζαν τη συμπεριφορά του κάθε μέλους της. Αρχηγός της οικογένειας ήταν ο άνδρας, ο πατέρας. Στον πατέρα και τη μάνα υπήρχε απόλυτος σεβασμός. Το κορίτσι το χαρακτήριζε η ντροπαλοσύνη, η καλή ανατροφή και ο καλός ψυχικός κόσμος. Το αγόρι έπρεπε να ήταν σεμνό, συγκρατημένο στις πράξεις, τα λόγια και τους τρόπους του. Ο στυλοβάτης όμως της οικογένειας ήταν η γυναίκα, που σήκωνε όλο το βάρος των ευθυνών. Αυτή είχε καθημερινά αναλάβει όλες τις δουλειές του νοικοκυριού (να φέρει ξύλα, ν' ανάψει φωτιά, να φέρει νερό από τη βρύση με τη βαρέλα, να περιποιηθεί τα παιδιά, να κάμει το

νοικοκυριό του κονακιού κτλ.), αλλά και τις εξωτερικές δουλειές των προβάτων (παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, κατασκευή, στρώσιμο, ξέστρωμα μαντριών κ.τ.λ.). Η ρόκα, για το γνέσιμο του μαλλιού, ήταν η αχώριστη συντροφιά της, όπου κι αν πήγαινε την είχε μαζί της. Το γνέσιμο του μαλλιού ήταν για τη Σ. ευχαρίστηση και «σκόλη». Εκείνο όμως που την κρατούσε «σκλαβωμένη» ήταν ο αργαλειός. Η Σ. ήταν μια αφανής ηρωίδα της καθημερινής ζωής. Επρεπε να υπηρετεί την οικογένεια με θρησκευτική ευλάβεια και προσήλωση. Ενέπνεε όμως σεβασμό και έχαιρε εκτίμηση, ιδιαίτερα όταν γίνονταν μητέρα.

Η παιδεία των Σ. ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Οι σκληρές συνθήκες ζωής και οι συνεχείς μετακινήσεις τους στις ορεινές περιοχές δεν επέτρεπαν τη μόρφωση των παιδιών τους σε σχολεία. Κάποια τσελιγκάτα, το καλοκαίρι, με δικά τους έξοδα μίσθωναν δάσκαλο, συνήθως συνταξιούχο, για να δώσει κάποιες γνώσεις στα παιδιά. Τα παιδιά παρακολουθούσαν τα μαθήματα σε μια ειδικά διαμορφωμένη καλύβα, το «δασκαλοκάλυβο». Είχαν όμως μια βαθιά αίσθηση του ελληνικού γλωσσικού οργάνου. Από τις αφηγήσεις τους διαπιστώνει κανείς μια λιτότητα και παραστατικότητα στην έκφραση, ενώ στα τραγούδια τους φαίνεται μια βαθιά αίσθηση του ρυθμού και του μέτρου.

Οι Σ. ήταν πιστοί χριστιανοί, χωρίς μεγάλη θεωρητική κατάρτιση. Τις μεγάλες γιορτές της Χριστιανοσύνης και τις ονομαστικές γιορτές τις γιόρταζαν με μεγαλοπρέπεια, όπου κι αν βρίσκονταν. Γλεντούσαν συχνά με χορό και τραγούδια. Οι χοροί τους λεβέντικοι, έχουν την καταγωγή τους στον αρχαίο ελληνικό ρυθμό. Το παίξιμο της φλογέρας – το κατεξοχήν μουσικό όργανο – για το Σ. τσοπάνη ήταν μια ιεροτελεστία. Ιδιαίτερα γλεντούσαν όταν γίνονταν κάποιος γάμος στο τσελιγκάτο. Ο γάμος μαζί με τη γέννηση των παιδιών αποτελούσε τους δυο κύριους πόλους της Σ. κοινωνίας.

Τα τσελιγκάτα συνέβαλαν αποφασιστικά στους αγώνες της ανεξαρτησίας. Στην επανάσταση του 1821 οι Σ. ήταν τα στηρίγματα της κλεφτουριάς - όπως και όλοι οι άνθρωποι του βουνού - και της εξασφάλιζαν τα απαραίτητα. Κάθε οικογένεια είχε δώσει κι από έναν κλέφτη. Στον Μακεδονικό Αγώνα βοήθησαν τα ελληνικά αντάρτικα σώματα ως οδηγοί, αγγελιοφόροι, τροφοδότες και σύνδεσμοι.

Σήμερα η ποιοτική μεταβολή και ο κοινωνικός μετασχηματισμός των Σ. είναι πραγματικότητα. Η κάθοδός τους από τα βουνά στις πεδιάδες, η εγκατάλειψη του πλάνητα βίου, η αγροτική διαβίωση αλλά και η ενασχόληση με ελεύθερα επαγγέλματα, η συμμετοχή τους στις μισθωτές υπηρεσίες, ιδιωτικές και δημόσιες, η ανάδειξή τους στην επιστήμη, τις τέχνες, τα γράμματα και την πολιτική διαμόρφωσαν μια Σ. κοινωνία που συνδυάζει την παράδοση με τον εκσυγχρονισμό. Ιδιαίτερα διέπρεψαν στις επιστήμες, αλλά δεν υπάρχει τομέας στον επαγγελματικό χώρο, στον οποίο να μην έχουν συμμετοχή οι Σ. Όμως οι αρχές τους και οι αξίες της ζωής δεν άλλαξαν. Φιλήσυχοι και φιλόξενοι, νομοταγείς και εργατικοί διακρίνονται για το μαχητικό τους πνεύμα και το σφρίγος και είναι ολιγαρκείς.

Από το 1960 και μετά, που οι Σ. διασκορπίστηκαν στις πόλεις και τα χωριά, 40 πολιτιστικοί σύλλογοι και η Πανελλήνια Ομοσπονδία Συλλόγων Σαρακατσαναίων (ΠΟΣΣ) προσπαθούν να κρατήσουν και να συνεχίσουν τη Σ. παράδοση. Το Λαογραφικό Μουσείο Σ. στις Σέρρες, όπου εκτίθεται αυθεντικό υλικό απ' όλες τις περιοχές της Ελλάδας που έχει σχέση με τη ζωή και τη λαϊκή τέχνη των Σ., έτυχε ευρωπαϊκής αναγνώρισης και βραβεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Μουσείων. Έντυπο υλικό κυκλοφορεί για ενημέρωση των απανταχού Σ., όπως η «Σαρακατσαναϊκή Ηχώ» που εκδίδεται από την ΠΟΣΣ και το ετήσιο περιοδικό «Σαρακατσαναίοι» από την αδελφότητα Σ. Ηπείρου. Σε συνέδρια πανελλήνια και ημερίδες με εισηγητές διάφορους επιστήμονες συζητούνται ποικίλα θέματα σχετικά με τους Σαρακατσαναίους. Το Πανελλήνιο Αντάμωμα στο Περούλι Τρικάλων την τελευταία Κυριακή του Μαΐου και άλλα τοπικά, βοηθούν στη διατήρηση της παράδοσης αλλά και στη σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των Σαρακατσαναίων.

Νικόλαος Γ. Ζυγογιάννης

Καθηγητής Μ. Εκπ/σης

Πρ. Πρόεδρος Πανελλαδικού Συλλόγου Σαρακατσαναίων Αττικής-Πειραιώς

Πρ. Πρόεδρος Συνδέσμου Σαρακατσαναίων Νομού Φθιώτιδας